גיליון 53

אַקדֵם

תאי 2015

ידיעון האקדמיה ללשון העברית

סיוון תשע"ה

הפרס ע"ש עוזי רמון לעובדי מחקר מצטיינים

פרופ' משה בר־אשר וד"ר מירה רמון־וייט

ביום ג' בניסן תשע"ה (23 במארס 2015) הוענק בבית האקדמיה בירושלים הפרס ע"ש **עוזי רמון** לעובדי מחקר מצטיינים באקדמיה לשנת תשע"ה. הפרס, המוענק בפעם הראשונה, ניתן לד"ר **אלכסיי אליהו יודיצקי** מן המילון ההיסטורי ול**תמר קציר (כץ)** מן המזכירות המדעית (נימוקי ועדת הפרס פורסמו באתר המבקרים של האקדמיה במרשתת).

חלקו הראשון של האירוע הוקדש לעוזי רמון, שנפל במלחמת ששת הימים במבואות יריחו. פרופ' **משה בר־אשר** אמר דברים לזכרו, והוקרן סרט על חייו ומשפחתו. בחלק השני נשאו מקבלי הפרס הרצאות קצרות שהטעימו מעבודת המחקר שלהם באקדמיה. ד"ר יודיצקי הציג קריאה חדשה במגילת פשר בראשית א המסייעת להבנה נכונה של המגילה והציע שיבוץ חדש של קטע קטן נוסף. תמר קציר הרצתה על מילים רחוקות במוצאן שנתקרבו בתודעת הדוברים בשל קרבת צליל ולא פעם חלים חילופים ביניהן דוגמת אמונה **תפלה** או **טפלה** ו**משיכת** מכחול או **משיחת** מכחול.

במעמד הפרס הוענקה תעודת עמיתת כבוד של האקדמיה לד"ר **מירה רמון־וייט**, שבחרה להנציח את זכר בעלה באמצעות הפרס. בחתימת האירוע ניגן **אלנתן חן** בעוד ושר שיר פרסי עתיק. את המעמד הנחתה ד"ר **קרן דובנוב**.

עוד בגיליון

- "שירת רבי שמואל הנגיד: דיוואן חדש" מאת יהונתן ורדי ומיכאל רנד
- למד לשונך - מונחים בשימוש כללי
- "העברית והגלובליזציה" מאת רונית גדיש
- תעודה - תקנון בית הספר למל

קורס לכותבי ערכים בוויקימילון בשיתוף האקדמיה

קורס לכותבי ערכים במיזם ויקימילון שנערך בשיתוף מערך ההשתלמויות של האקדמיה הסתיים בטקס חגיגי בבית האקדמיה ללשון העברית.

הקורס היה הפרי העיקרי של היזמה למצוא נתיב לתרומת האקדמיה למיזמי ויקימדיה ישראל להפצת ידע חופשי. מטבע הדברים המיזם הקרוב ביותר לעיסוקה של האקדמיה הוא ויקימילון – מיזם רב־לשוני ליצירת מילון חופשי שיתופי. לפי התכנית שנתוותה בשיתוף פעולה בין האקדמיה לעמותת ויקימדיה, קיבלה עליה האקדמיה לתרום לקורס את ההיבטים העיוניים והאקדמיים בתחום המילונאות.

המשך בעמ' 7

בקצרה

◆ ביום ח' באייר תשע"ה (27 במאי 2015) התקיים בבית האקדמיה ערב עיון בנושא **מילים ומילונים** לזכרו של חבר האקדמיה המילונאי **אברהם אבן־שושן** לציון 30 שנים לפטירתו. חלקו הראשון של הערב יוחד לרב־שיח בהשתתפות המילונאים ד"ר **גבריאל בירנבאום**, פרופ' **חיים כהן** וד"ר **מרדכי מישור**, בהנחיית **רונית גדיש**. בחלק השני סיפרה **אורית רשף אבן־שושן**, נכדתו של אברהם אבן־שושן, על זיכרונותיה מסבה; חתן פרס ישראל המשורר **ארז ביטון** הרצה על "מילונו הפנימי", ו**גילי בר־הלל**, מתרגמת ספרי הארי פוטר, סיפרה על הפתרונות המקוריים שנקטה בתרגום של מילים מומצאות. בערב השתתפו גם בנו ובתו של אברהם אבן־שושן.

◆ ביום ו' בשבט תשע"ה (26 בינואר 2015) התקיים בבית האקדמיה ערב עיון לרגל צאתו לאור של הספר "בשפריר חביון" מאת הרב **חיים סבתו**, חבר האקדמיה. בערב נשאו דברים סגן נשיא האקדמיה פרופ' **אהרן ממן**, פרופ' **יעקב שויקה** (הנזכר בספר בשם "הדוד ג'אקו"), עורך הספר ד"ר **יהודה מלצר** והרב **חיים סבתו**. הזמר והמלחין **צבי זלבסקי** ובנו **נתנאל** חתמו את הערב בשירה ובנגינה.

◆ ביום כ"ג בטבת תשע"ה (14 בינואר 2015) התקיים באקדמיה הלאומית למדעים ערב זיכרון לפרופ' **זאב בן־חיים**, נשיאה השני של האקדמיה ללשון, לציון שנה למותו. בערב העיון נשאו דברים חברי האקדמיה הפרופסורים **יהושע בלאו**, **משה בר־אשר**, **אהרן ממן**, **מנחם קיסטר**, **משה פלורנטין** ו**אברהם טל**. ההרצאות עסקו בלשון העתיקה, בלשון ימי הביניים ובלשון השומרונים, שבה התמחה בן־חיים. המזכירה המדעית של האקדמיה, **רונית גדיש**, הרצתה על משקלי השם בהחלטות האקדמיה במינוח ובדקדוק. אפשר לצפות בהרצאות בערוץ היוטיוב של האקדמיה הלאומית למדעים.

שירת רבי שמואל הנגיד: דיוואן חדש

יהונתן ורדי ומיכאל רנד

כשמונים שנה אחרי שנפטר ר׳ שמואל הנגיד, כתב על מעלת שיריו ופרסומם המשורר ר׳ משה אבן עזרא:

> וחבורי פלישותיו [כלומר שירי המלחמה שלו] ושירותיו הארוכות ודרשותיו ואגרותיו הלא הקיפו מזרח ומערב, ומלאו קצות ארץ וים, עד לראשי בבל וחכמי ארץ ישראל וגדולי מצרים ונגידי אפריקי ומעוּלי המערב ונכבדי ספרד. אכן בכולם השיג את מעלות ההבעה ואת מעיינות האמת, ועטה הרבה ממליהם ועניניהם את פאר המלכות, והלבישם את הוד התפארת, ועטפם את מעיל החכמה, וקשטם בזיו האמנות. [...] ופניני החכמה של האיש הזה ביצירותיו ואמרותיו הנחמדות [...] מפורסמות יותר מן הדגלים על הגבעות ומבהיקות יותר מן השמש בערבות (ספר העיונים והדיונים, בתרגום א״ש הלקין).

אבן עזרא מלמדנו כי ידע אותו הדור להעריך את גדולת יצירתו של שמואל הנגיד; שמו, כפי שהילל יוסף אבן חסדאי, אכן ״מְלֵא פני כל האדמה״. ר׳ שמואל הנגיד נודע כמשורר גדול בכל תפוצות ישראל, או לפחות בקהילות הנתונות תחת שלטון האסלאם, אלה שהכירו ביפי השירה הנכתבת על דרך משוררי ערב. לאבן עזרא, המשורר הידוע וטוב הטעם, לא נותר הפעם אלא לענות אמן אחר רחשי לבו של הציבור היהודי המשכיל. פרסומה הרב של שירת הנגיד נותר אפוא בעינו לפחות במאת השנים שאחרי מות המשורר, ומסתבר שאף יותר מכן. אך בחלוף הדורות ובשינוי העתים הלך שמו ונשתכח. יהדות ספרד, שפרחה בימי תור הזהב של השלטון המוסלמי, נלחצה אל המצר עם התקדמות הכיבוש הנוצרי מצפון ופלישת גדודי המֻוַחִדוּן מדרום, וסופה שגורשה באכזריות בימי פרדיננד ואיזבל, בשנת 1492. ימים של הידלדלות ופרעות לא חסו גם על הקהילות היהודיות ביתר הארצות. ההישג התרבותי הגדול שציין את תור הזהב נטמע בחלקו בתרבויות הקהילות, אבל רובו אבד.

* מעובד מתוך המבוא לספר שראה אור בימים אלו: יהונתן ורדי ומיכאל רנד, דיוואן רבי שמואל הנגיד: קודקס מן הגניזה, ירושלים תשע״ה.

בספרד נקבע, כפי שכותב עזרא פליישר, ״בין מרכיבי המציאות הרוחנית היהודית, מקום לגיטימי וגם נכבד ליופי, להדר, לסדר, להרמוניה, ל׳סגנון׳ – כל אלה ערכים שהיהדות לא התייחסה אליהם מעולם בהערצה מופלגת״. וקולעים לא פחות דברי אברהם בן יצחק, מגדולי השירה העברית החדשה, על שירת ספרד: ״זה היה הרנסנס העברי. ביסוד כל היצירה הזו עמדה הרגשת־חיים חדשה״. משהו מהרגשת החיים הזאת, מן היופי וההדר וההרמוניה, נשתקע באותם הפיוטים שהשתמרו לדורות במנהג הליטורגי, כמו גם בפרשנות המקרא, בפילוסופיה היהודית, במיסטיקה. דווקא שירת החול, אולי גולת הכותרת של הרנסנס הזה, לא הכירָהּ עוד מקומה ברוב התרבויות היהודיות מחוץ לספרד.

שמואל הנגיד, שעיקר שירתו חול, נידון להיעלם עם שקיעת מרכז התרבות הספרדי. אבן גבירול, משה אבן עזרא, יהודה הלוי, אלה נודעו עוד – במזרח, ובמידה פחותה גם באשכנז – בעיקר בזכות פיוטיהם. ר׳ יהודה הלוי נתפרסם גם כהוגה יהודי חשוב. אברהם אבן עזרא, אחרון לתור הזהב, נתפרסם בראש ובראשונה כפרשן מזהיר למקרא, ואולי בזכות זה נשתמרו רבים משיריו. הנגיד, שהיה הקרוב ביותר אצל התרבות החצרנית האצילית, שהיה מדינאי ומצביא בעל שם, שב ונעשה זר לתרבות היהודית בגלות. ספר שיריו, ה״דיוואן״, אבד.

עם ראשית ימיה של חכמת ישראל לא הכירו המשכילים את הנגיד אלא בשמו ובמקצת עלילותיו, ואילו שיריו – רובם ככולם נעלמו. כמו בן סירא, כמו יניי, הפך הנגיד לאחד מגדוליה הנידחים של השירה העברית; וכמותם, גם הוא נתגלו שיריו לימים באי אלו דרכי נס. ואכן, מאמצע המאה התשע־עשרה הלכה שירתו ונחשפה; ואולי מוטב לומר כי היא הולכת ונחשפת עד היום. בספרנו אנו מבקשים להשיב מעט מן הפרסום הרב שהיה עדיין מנת חלקה של שירתו במאות השתים־עשרה והשלוש־עשרה, על ידי שחזור כל שיירי ספר שיריו שהועתק בערך בעת ההיא, ככל הנראה במצרים. לו יהיה בכך תיקון מעט למאות שנים של שכחה.

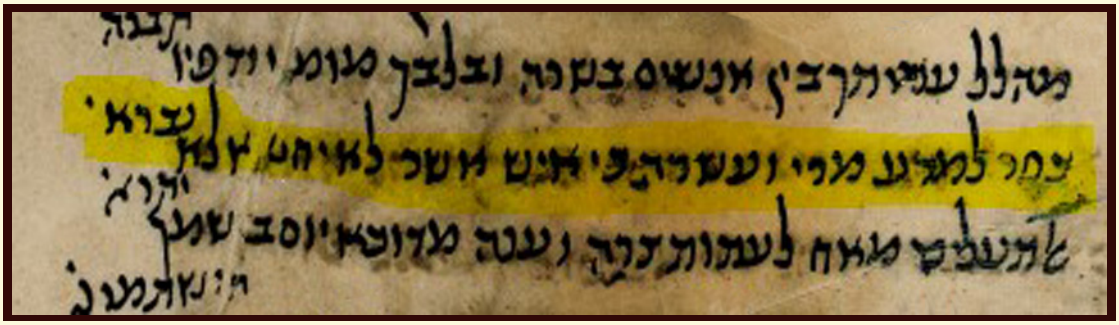

במקומות רבים דיוואן הגניזה מביא נוסח העדיף על זה שבכתבי היד המוכרים ובמהדורות הקיימות. כך למשל, בשיר ״תדע בני״, בית 24, הנגיד מורה לבנו לסלוח לידיד שחטא לו. הנוסח במהדורות הדיוואן הקיימות, על פי כתב יד ששון, הוא זה: ״כַּפֵּר לְרֵעֶךָ מְרִי וַעְשָׂרָה / כִּי אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יֶחֱטָא לֹא נִבְרָא״ (כלומר, סלח לרעך על חטאו ואף אם יחטא עשר פעמים – שכן אין צדיק בארץ אשר לא יחטא).
לעומת זאת בקודקס הגניזה אין כתוב ״לְרֵעֶךָ״ אלא ״לְמֵרַע״. בחירת המהדירים בנוסח כ״י ששון החמיצה בבת אחת שני קישוטים שיריים: ראשית, משנה הוראה, שכן המילה מֵרַע משמשת כאן בשני מובניה, ׳ידיד׳ ו׳עושה הרע׳. שנית, יש כאן גם צימוד עשיר בין מרע ובין מרי. שני הקישוטים כאחד תומכים בהעדפת נוסח הגניזה.

מתוך השפע הגדול שהעניקה לנו גניזת קהיר עלו וצצו עשרות דפי כתב יד אחד שנתפרד. בדפים אלו הועתק ספר השירים של הנגיד. שייריו הרבים של הספר נתפזרו ונתגלגלו לימים לספריות ולאוספים שונים ברחבי העולם. בספר קיבצנו את כל הדפים ששרדו מן הכרך, ושחזרנו, בד בבד עם השוואה לכתבי יד אחרים של הדיוואן, את תבנית הספר ואת סדרו. לצד תצלומי הדפים הבאנו העתקה של השירים הכתובים בהם, בתוספת ניקוד והערות. כעת עומד למולנו עד נוסח קדום וחשוב מאוד של הדיוואן.

לקטעי הגניזה של דיוואן שמואל הנגיד נודעת חשיבות יתרה משום שכתב היד השלם היחיד של הדיוואן, הוא כתב יד ששון, הועתק בשלהי המאה התשע־עשרה, יותר מחמש מאות שנים לאחר מותו של המשורר. כתבי היד מן הגניזה הועתקו סמוך הרבה יותר למועד כתיבתם של שירי הספר. יתרה מזאת, מקום העתקתם, מצרים, מצוי בתחומי התרבות הערבית שבתוכה נתעצבה גם שירתנו העברית בספרד. וכך למשל רק בקטעי הגניזה השתמרו במקורן הערבי הכתובות, העשירות במידע היסטורי וביוגרפי, שנתן בראשי השירים עורכו של הדיוואן, יהוסף בן שמואל הנגיד.

במבוא לספר סקרנו את תולדותיו של דיוואן שמואל הנגיד, למן התהילה שזכה לה בדורות ראשונים ועד השכחה שנגזרה עליו עם שקיעת המרכז התרבותי בספרד, ומן ההיעלם עד התגלותו המחודשת, והשתדלותם של חוקרים במלאכת שחזורו, מלאכה שטרם באה עד גמר. תשומת לב מיוחדת אנו נותנים לקטעי הדיוואן שעלו מן הגניזה הקהירית. בפעם הראשונה בתולדות המחקר אנו מציגים מפה של כל העתקות הדיוואן הידועות בגניזה. כמו כן אנו דנים בחשיבותו של נוסח השירים העולה מן הקודקס המצולם שבספר.

יוצאי חלציים – גם באישה?

אפרים בצלאל הלבני

אחד הביטויים במקורות לציון ילדים וצאצאים הוא **יוצאי חלציים**.[1] המילה **חלציים** מתפרשת: "חלק הגוף שבין צלעות החזה ובין הירך מימין ומשמאל",[2] והיא מופיעה בתנ"ך גם שלא בקרבת השורש יצ"א. בפסוק "וְהָיָה צֶדֶק אֵזוֹר מָתְנָיו וְהָאֱמוּנָה אֵזוֹר חֲלָצָיו" (ישעיהו יא, ה) היא מקבילה למותניים. בצירוף **יוצא חלציים** המילה כוללת גם את חלקי הגוף שבין שני החלציים. בכל היקרויותיו של צירוף זה במקורות מדובר בצאצאים של גבר,[3] ומכיוון שבחלק הזה של הגוף קיים הבדל בין איש לאישה יש המסתייגים מהשימוש בצירוף **יוצאי חלציים** לילדיה וצאצאיה של אישה.[4]

לדעתי אין מקום להסתייגות זו. העובדה שיש הבדל בין איש לאישה בחלק זה של הגוף אינה פוסלת את השימוש במילה המציינת את החלק הזה הן לאיש הן לאישה. המילה **דד**, למשל, מופיעה בתנ"ך רק בקשר לאישה, וכן הוא לרוב גם בדברי חז"ל (למשל "האשה שנטף חלב מדדיה" [כלים ח, יא]) – אך היא משמשת גם בקשר לאיש. במומים הפוסלים כוהן לעבודה במקדש המשנה מונה: "דדיו שוכבים כשל אשה" (בכורות ז, ה).[5] כשם שהמילה **דד** משמשת הן לאיש הן לאישה, כך המילה **חלציים** יכולה לשמש לשני המינים.

יתרה מזו, במקורות מאוחרים ביחס השתמשו במילה **חלציים** בקשר לילדים של אישה. בספר המצוות ללוי בן יפת כתוב: "בת מחלציה",[6] ובתרגום ספר הפתרון כתוב: "כל היוצא מחלצי הבת".[7] גם ר' יעקב וייל, שחי במאה החמש־עשרה, השתמש בביטוי זה בקשר לאישה: "שטר ירושה שכתוב בו לבתי וליוצאי חלציה ולא כתוב בו ליורשיה יוצאי חלציה".[8]

במאה התשע־עשרה כתב אליעזר ליפמאן זילבערמאן: "את היולדות עם יוצאי חלצה",[9] ונוסף על כך לדעת ד"ר א"י הלוי המילה **חלציים** בצירוף **יוצא חלציים** – "משמעה הוא מליצי בהחלט, כמו למשל: 'ומלכים מחלציך יצאו', כי לאמתו של דבר הילדים יוצאים מחלציה של האשה ולא של הגבר. יש אפוא להניח כי הבטוי מחלציך יצאו הוא מושאל בשביל הגבר".[10] לפי דבריו הצירוף **יוצא חלציים** מתאים לאישה יותר מלאיש, שכן משמעותו המילולית של הצירוף שייכת רק באישה.

מדברינו עולה שאין שום מניעה לנקוט את הצירוף **יוצאי חלציים** לציון צאצאיה של אישה.

1. הצירוף מופיע בתנ"ך שלוש פעמים, תמיד בצורה **מחלציך** (בראשית לה, יא; מלכים א ח, יט; דברי הימים ב ו, ט).
2. לשון אבן־שושן במילונו, ערך חָלָץ.
3. המילה **חלציים** לבדה מופיעה פעם אחת בקשר לאישה, בפסוק "וַחֲגוֹרָה עַל חֲלָצַיִם" (ישעיהו לב, יא).
4. רות אלמגור־רמון, בפינת "רגע של עברית" ששודרה ברשת ב' (כ' בשבט תשע"ה, 9 בפברואר 2015).
5. ראה גם "ראשי הדדים שבאשה. ר' יהודה אומר אף של איש" (נגעים ו, ז).
6. ה, ערוות, דיבור ג. טקסט זה לא פורסם. הוא נמצא ב"מאגרים" של המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית.
7. פרק 20. גם טקסט זה לא פורסם, והוא מצוי ב"מאגרים". שני החיבורים הנזכרים שייכים לספרות הקראים ומתוארכים למאה האחת־עשרה.
8. שו"ת ר' יעקב וייל, כז. גם פוסקים מאוחרים יותר שדנו בדברים אלה של ר' יעקב וייל השתמשו בביטוי הזה, ראו למשל רמ"א, חו"מ, רפא ז.
9. המגיד, שנה א (י"ד באב תרט"ז, 15.8.1856), עמ' 10, טור ב. הצורה **חלצה** היא ככל הנראה לשון יחיד, בניגוד להיקרויות האחרות של המילה **חלץ** בהקשר של צאצאים, שבהן היא מופיעה תמיד בלשון זוגי.
10. "בירור מושגים במונחי הנתוח", לשוננו ז (תרצ"ו), עמ' 247.

חדש

תורת הצורות של לשון המשנה: פרקי מבוא ותצורות שם העצם / משה בר־אשר

הספר מציג מחקר רב־היקף בדקדוק לשון חכמים. נידונים ומתוארים בו בהיקף ממצה יותר ממאה וחמישים משקלי השמות בלא המוספיות שבלשון המשנה, הכוללים מעל אלפיים ושש מאות שמות עצם ושמות תואר מועצמים. התיעוד מבוסס על כ"י קאופמן וכ"י פרמה ב – והוא מושווה למסירותיהם של עדים רבים אחרים. בצד התיאור והבירור המפורט בכל פרק מפרקי הספר נבחנים בשיטתיות גם הזיקה ללשון המקרא וגם החידושים של לשון חז"ל.

בהוצאת מוסד ביאליק והאקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשע"ה (שני כרכים)

לַמֵּד לְשׁוֹנְךָ

התשע"ה – 2015 | האקדמיה ללשון העברית * המזכירות המדעית * בעריכת רחל סליג

תִּקוּנַאי תיקונאי

■ הנדימן (מאנגלית: handyman)

איש מקצוע המתקן תיקונים בבית.

הסיומת ־אי אופיינית לבעלי מקצוע, כגון חַשְׁמַלַאי, טֶכְנַאי, אַפְּסָנַאי, מַחְסָנַאי.

תְּמוּנָה מְזַהָּה

■ תמונת פספורט (באנגלית: indentification photo, ID photo)

תצלום קטן של הפנים המשמש לזיהוי בתעודות מזַהות, כגון תעודת זֶהוּת, דרכון, רישיון נהיגה.

נֶכְדָּן

■ (באנגלית: great-nephew, grand-nephew)

נכד האח.

בנקבה: **נֶכְדָּנִית**; ברבים: **נֶכְדָּנִים**.

המילה **נֶכְדָּן** חודשה בוועד הלשון תמורת בן האח. ואולם כבר באותה העת החלה להלך המילה **אַחְיָן** במשמעות זו על פי הצעתו של חוקר הלשון והמקרא ד"ר משה זיידל. המילה נֶכְדָּן נותרה אפוא פנויה ונקבעה עתה לציון בנו של האחיין.

דּוֹד רַבָּא, דּוֹד גָּדוֹל

■ (באנגלית: great-uncle, grand-uncle)

דּוֹדָה רַבְּתָא, דּוֹדָה גְּדוֹלָה

■ (באנגלית: great-aunt, grand-aunt)

אחִי הסב או אחִי הסָבָה, אחות הסב או אחות הסָבָה.

ברבים: **דּוֹדִים גְּדוֹלִים**, **דּוֹדוֹת גְּדוֹלוֹת**.

שמות התואר רַבָּא (גדול) ורַבְּתָא (גדולה) הם על פי הארמית. כמו שסבא רבא וסבא גדול (ראו עלון 50) הוא סבו של ההורה – דוד רבא או דוד גדול הוא דודו.

חֵמֵשׁ חימש

■ (באנגלית: great-great grandson)

בן הנין.

בנקבה: **חֵמֵשָׁה**; ברבים: **חֵמֵשִׁים**.

המילה חֵמֵשׁ נוצרה על פי שְׁלֵשׁ ורִבֵּעַ שבמקרא, וחידושה מיוחס לביאליק. ככל הנראה שילש הוא נכד וריבע הוא נין, אך מפסוק אחד (שמות לד, ז) אפשר להבין שריבע הוא בן הנין, וכך קבע בעבר ועד הלשון. המונח חימש נקבע על פי ההבנה המקובלת יותר של שילש וריבע במקרא ועל פי הרווח יותר בציבור.

בעלונים האלה מילים שהציעה הוועדה למילים בשימוש כללי. המילים אושרו במליאת האקדמיה בשנת תשע"ה (2014) והן מתפרסמות באתר מונחי האקדמיה במִרשתת. תודתנו נתונה לתמר קציר (כץ), מרכזת הוועדה, על סיועה בהכנת העלונים האלה.

לַמֵּד לְשׁוֹנְךָ

האקדמיה ללשון העברית * המזכירות המדעית * בעריכת רחל סליג
התשע"ה – 2015

עוּגוֹנִית

קאפקייק (מאנגלית: cupcake)

עוגה קטנה הנאפית בתבנית שקעים או בגביעון נייר ומקושטת בקישוטים כגון ציפוי שוקולד ובְּצק סוכר.

ברבים: **עוּגוֹנִיּוֹת**.

מאכל דומה הוא מוּפִין (muffin), אלא שיש גם מופין מלוח (כגון מופין גבינה, מופין ירקות) ואילו העוגונית תמיד מתוקה וכאמור, גם מקושטת.

מִגְדְּנַאי

קונדיטור (מגרמנית: Konditor)

אדם המתמחה באפיית מאפים מתוקים.

שם המקצוע: **מִגְדְּנָאוּת** (קוֹנְדִיטָאוּת).

המונחים מצטרפים למילה הוותיקה מהם **מִגְדָּנִיָּה** – חנות לממכר מאפים מתוקים ועוד.

בסיסן של המילים האלה הוא המילה **מִגְדָּנוֹת** המשמשת למן ימי הביניים במשמעות מאכלים מתוקים. במקרא המילה מוזכרת עם חפצי ערך הניתנים במתנה: "וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה, וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ" (בראשית כד, נג). מקובל לקשור את **מִגְדָּנוֹת** למילה המקראית **מֶגֶד** שמשמעה טוב ומֶתֶק.

שׁוֹקוֹלָדַאי

שוקולטייר (מצרפתית: chocolatier)

אדם שמקצועו עיבוד והכנה של ממתקים ומוצרי שוקולד כגון מְלִיּוֹת (פְּרָלִינִים).

בנקבה: **שׁוֹקוֹלָדָאִית**.

שם המקצוע: **שׁוֹקוֹלָדָאוּת**.

מִצְלָה

מנגל; ברביקיו (מאנגלית: barbecue)

אירוע חברתי שבמרכזו צלייה ואכילה – בדרך כלל של בשר (בפי רבים "על האש").

המונח מִצְלָה (על דרך מִשְׁתָּה) משלים את המונח מַצְלָה המציין את כלי הצלייה (ראו עלון 61).

זְלֹלֶת זלולת

ג'אנק פוד (מאנגלית: junk food)

מזון בעל ערך תזונתי נמוך, בדרך כלל רב קלוריות ומכיל רכיבים מלאכותיים. דוגמאות לזלולת: חטיפים מלוחים, סוכריות, משקאות קלים ממותקים.

המילה זְלֹלֶת שקולה במשקל המילה פְּסֹלֶת וגזורה מן השורש זל"ל. שורש זה מציין אכילה גסה ויש בו גם המשמעות שבמילה זוֹל – נחות, חסר ערך, על פי זוֹלֵל המנוגד לְיָקָר בפסוק "וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל" (ירמיהו טו, יט).

העברית והגלובליזציה

רונית גדיש

בשנת תרנ"ג (1893), בביקורו השני של אחד העם בארץ ישראל, הייתה התרשמותו מבתי הספר העבריים קשה. לדבריו המורים והתלמידים "יגמגמו בלשונם [...] מחסרון מלים ומבטאים [=ביטויים]", "והשכל הרך של הילד [...] ירגיש עוד ביֶתר עוז את הכבלים המלאכותיים אשר ישים עליו הדבור העברי [...] באין לו [למורה] יכולת לבאר כראוי את הענינים גם בעל פה – כי הביאור הזה בשעת הלמוד הוא גם כן בלשון עברית – יוצאים הילדים מבית הספר בידיעות צנומות ומקוטעות, וכל רכושם הרוחני הוא אוצר מלים עברי עם איזו קרעים מענינים שונים, עברים וכלליים, שלא נקלטו היטב במוחם". שמונה־עשרה שנה לאחר אותו ביקור עגמומי, בראשית העשור השני של המאה העשרים, המצב שונה לחלוטין. השנה היא שנת תרע"ב (1912) ושוב אחד העם מגיע לביקור בארץ ישראל. אי אפשר שלא להתרגש מתיאורו בפעם הזאת:

"ראיתי את העבודה החנוכית בא"י בראשיתה [...] ולא נתנני אז לבי להאמין, כי אלה המורים היחידים, אשר נשׂאו בלבם את האידיאל הגדול של חנוך עברי בלשון עברית והתחילו להגשימו במעשה בכוחם המצומצם, – כי הם יצליחו באמת לחולל 'מהפכה' רוחנית כזו בעולמנו. אבל יחד עם זה ראיתי אז גם את התשוקה הגדולה שבלב האנשים האלה להשׂגת מטרתם ואת בטחונם הגדול בהצלחת מפעלם – ואמרתי: 'מי יודע? אולי יגדל כוח הבטחון הזה לעשׂות נפלאות'. עתה באתי וראיתי, כי באמת עשה ה'בטחון' נפלאות. 'חנוך עברי בלשון עברית' אינו עוד 'אידיאל' בארץ ישראל, אלא עצם החיים, חִזָיון טבעי, שמציאותו מוכרחת, ובטולו לא יצויר עוד".

ואכן נראה שבעשור השני של המאה העשרים הבשיל תהליך התחייה. למן השנים הללו, ובעיקר לאחר מלחמת העולם הראשונה, אפשר כבר לדבר על חברה שגם פרטיה דוברים עברית וגם מוסדותיה מתנהלים בעברית.

ואולם גם אם העברית נאחזה היטב ביישוב העברי, עדיין קשה היה להתפעל ממצבה. כך לפחות עולה מעדותו של מבקר אחר בארץ, אברהם שלום אורלנס, שהתפרסמה במדור "לשוננו לעם" בעיתון "הארץ" בטבת תרצ"ג (שפה קמה, קטע 33). הוא סוקר את הלשון המדוברת בארץ ישראל ומקונן ש"אין לה מידה וקצב, אין לה דקדוק וסגנון, אין לה ריתמוס מילולי, ואין לה הבחנה בחדושים לשוניים. זוהי חיה אוכלת־כל, כדרך כל בת לשון הגדלה כביכול בלי השגחת אב". והוא מפרט: "והרינו שומעים בארץ ישראל שפה עברית מדוברת בבליל סגנון גרמני־רוסי ומתובלת במלים וסופי מלים של לשונות אילו, הממהרים לקנות שביתה בלשון השגורה בפינו". מה שנחרת במוחו של המבקר (תרתי משמע) הוא "הממזרות הלשונית" והוא מעתיק לדוגמה מחשבון של אחד מבתי המלאכה העבריים בארץ: "3 לגרים קומפלקט"; "וליקים בשביל הרוליקים"; "שטוף ביסקא ושטנגה בשביל המרסס".

לבני זמננו קשה לדמיין את אותם ימים שבהם חסרו מילים עבריות לתיאור דברים פשוטים ויום־יומיים, וקל וחומר למונחים הנדרשים בבתי המלאכה מחד גיסא ובמקצועות הלימוד מאידך גיסא. בעברית של היום אפשר ללמוד וללמד כל מקצוע, לעבוד בכל עבודה, לחקור, לנהל, לסחור, ואין צריך לומר – לשוחח, לחלום, לאהוב, לחשוב, להחמיא ולקלל ואפילו להתמסרר. כל כך אפשר – שרבים מתלמידי ישראל מתקשים דווקא ברכישתה של השפה הגלובלית, כלומר האנגלית.

ואף על פי כן העברית נתונה במגננה. שפה קטנה שדובריה מעטים וכתָבהּ מיוחד באותיותיו ובכיוונו. הגלובליזציה בכלכלה, במדע ובתרבות לוחצת ומאיימת גם עליה. בדבריי הבאים לא אדון בחדירתה של האנגלית גופה למרחב הישראלי אלא אעמוד על כמה מן ההשפעות של הגלובליזציה על העברית עצמה.

א. הרכיב הלועזי במינוח

באחת מוועדות המינוח של האקדמיה, הוועדה לביולוגיה, עלתה השאלה אם נכון להציע חלופות עבריות לאברוני התא – מיטוכונדריון, ריבוזום, כלורופלסט וליזוזום. מציע החלופות טען שהמונחים הלועזיים קשים לדוברי העברית הן בהגייתם הן בחוסר שקיפותם (ודרך אגב, מונחים אלו אינם שקופים גם לדוברי שפות אחרות בנות זמננו), ואילו חלופות עבריות עשויות לקרב את המונחים ללומדי הביולוגיה, ובעיקר לתלמידי תיכון. על כן הוא הציע לקבוע כנגד מיטוכונדריון – נוֹשְׁמוֹן, כנגד ריבוזום – חֶלְבּוֹנַאי, כנגד כלורופלסט – יָרָקוֹן, וכנגד ליזוזום – עִכּוּלוֹן. הדעה הנגדית הייתה שמדובר במונחים בין־לאומיים, ומונחים עבריים יכבידו על מי שירצה להשתלב בלימודים אקדמיים בתחום. תלמידת תיכון שנאבקה לא מכבר עם המונחים הלועזיים הללו בלימודיה בבית הספר הגיבה על ההצעות האלה כך: זה גאוני. כך היה לי סיכוי לזכור...

הטיעון של המצדדים בהותרת המונחים הלועזיים אינו שונה עקרונית מטיעוני המתנגדים להוראה בעברית בטכניון בזמן מלחמת השפות. הרי זה היה הטיעון: "מדעי הטבע יהיו נלמדים בשפה הגרמנית, כדי ששפה זו, שהיא תרבותית ביותר, תשמש גשר להתפתחות המדע של העת החדשה" (26 באוקטובר 1913, לקט תעודות, עמ' 106).

מה שהשתנה בעיקר הוא הטיעון של המצדדים בשימוש בעברית: לא טעמים אידאולוגיים של תחייה לאומית, אלא דווקא בשל מעמדה הבלתי מעורער של העברית כשפת אֵם יש יתרון למינוח עברי בעבור דוברי, ובייחוד הצעירים שבהם. ובדרך אגב: כשזכתה עדה יונת בפרס נובל על מחקרה על מבנה הריבוזום, אמר לי חבר הוועדה שהציע את החלופות העבריות: כמה חבל שלא קבענו "חלבונאי". כך היה כל ילד מבין משהו מעבודתה של פרופ' יונת.

כידוע, קיומו של רכיב לועזי אינו תופעה חדשה בעברית. כל מי שפותח משנה בפרקים המתאימים נתקל בשפע של מילים שמקורן בלשונות המשפיעות של התקופה – היוונית והלטינית. למשל במסכת כלים: אולה, אונקלין (וו), אזמל, לֵבֶס (סיר, קדרה), סומפוניא, סנדל, פּוּרנא (מנעול), פְּרוּמְבְּיָא (רסן), קולמוס, קולה, קומקום. תופעה זו קיימת גם בלשונות אחרות.

ב. תרגומי שאילה

ואולם יש שהרכיב הלועזי מתחפש ולובש לבוש עברי. אני מתכוונת לתופעה של תרגומי השאילה, שדי בהתבוננות שטחית כדי להיווכח עד כמה היא קובעת את דמותה של העברית כיום. הנה כמה דוגמאות ידועות: שימושי לשון כמו "בסופו של יום", כוכב קולנוע (star), גיבוי (backing), לאייש (to man; מונח אנגלי של ימאים), נזילוּת (liquidity), מיקור חוץ (outsourcing). תרגום שאילה יציר השנים האחרונות הוא נַגָן – player. באנגלית to play הוא להפעיל, לנגן ולשחק. המכשיר הקרוי player נפוץ בתחילה כמכשיר מוזיקה, אך עם הזמן נוצר player להצגת סרטים ולהפעלת תכנות מתכנות שונות במחשב. וכך מנַגָן המנגן מוסיקה קיבלנו נַגָן סרטים, נגן למידה וכדומה.

מעניין שלעתים המילים הלועזיות גורמות להבחנות ייחודיות לעברית. לדוגמה, המילה debate באנגלית היא מילה כללית המציינת ויכוח, דיון,

* הרצאה בערב עיון בספרייה הלאומית במלאות מאה שנה למלחמת השפות.

עימות. אבל בלשוננו נקלטה המילה דיבייט כמונח ייחודי לציון תחרות ויכוח מאורגנת. האקדמיה נדרשה לא מזמן למונח זה וקבעה את החלופה מַעֲמָת. אם זו תיקלט הרי תתעשר העברית במונח שאין לו מקבילה מדויקת באנגלית. גם מילים לועזיות אחרות חיות בעברית במשמעות מובחנת מחלופותיהן העבריות: טסט (מבחן רישוי לרכב לעומת מבחן), מייל (לעומת דואר), פרזנטציה (לעומת הצגה). אם כן יחסי הגומלין בין העברית ללועזית הם לא רק מקור לצער ולנהי אלא גם מקור בלתי נדלה להרחבת לשוננו.

ג. גלובליזציה דקדוקית

הגלובליזציה ניכרת לא רק באוצר המילים אלא גם במבנה המילים. אדגים זאת בתופעה אחת. מאפיין בולט של הלשונות המשפיעות, לשונות אירופה, הוא השימוש ברכיבים מודבקים למילה המגוונים את משמעה, ובעיקר אלה הבאים בראש המילה. למשל: sub-, mono-, bi-, inter-, pre-, de-, post-. הצורך במקבילות לרכיבים אלו, למשל במונחי כימיה, הוליד מיליות כמו תת־, חד־, דו־, בין־, קְדם־, אַל־, בתר־, ובעיקר ברא ברייה חדשה במבנה המילה העברית – שעד היום אנחנו מתחבטים במעמדה הדקדוקי: האם לראות בצירוף **תת־ועדה** מילה אחת שיידועה בראש ("התת־ועדה") וריבויה בסוף ("תת־ועדות"); או לראות בו מעין צירוף סמיכות שיידועו במילה השנייה ("תת־הוועדה") וריבויו במילה הראשונה ("תתי־ועדות"). ומהי צורת הנקבה של תת־אלוף – תת־אלופה או שמא תתת־אלוף?

לאורך השנים נעשו ניסיונות למצוא לתחיליות הלועזיות תחליפים קצרים וייחודיים. את **חד** ו**תלת** גייסנו מן הארמית, את **דו** שמקורה ביוונית גייסנו מלשון חז"ל, אך להמשך הסדרה אנו נאלצים להשתמש במספרים כפי שהם, בצורתם היסודית – כלומר בנקבה. כך יש חֲנָעָה אַרְבַּע־גַּלְגַּלִּית, נחש ששמו אַרְבַּע־קָו ודג ששמו כִּילוֹן חֲמֵשׁ־קַוִּי וכדומה.

ד. תמונת מראה

בלשנים כבר העמידו על כך שהשפעתה של לשון אחת על אוצר המילים של לשון אחרת יכולה להתבטא בהעתקת תמונת העולם של הלשון המשפיעה – כלומר שלכל מילה בה תימצא מקבילה בלשון המושפעת. יש בכך כמובן תועלת מרובה – למשל בתרגום. המחיר הוא מחיקה של הבדלים תרבותיים הבאים לידי ביטוי בדרך שבה כל אחת מן הלשונות מתבוננת על המציאות, מבחינה בין דברים ונותנת להם ביטוי. אביא שתי דוגמאות למונחים שהגיעו לפתחה של האקדמיה וקוממו כמה מאנשיה, משום שהדרישה למצוא להם תחליפים עבריים נבעה לדעתם לא מצורך אמִתי אלא מן השאיפה שהעברית תשקף את תמונת העולם של הלשון המשפיעה, היינו האנגלית.

על המילה יָשָׁרָה כחלופה ל־integrity אמר פרופ' גד בן־עמי צרפתי המנוח בישיבת מליאת האקדמיה: "בעוד שברור שלמילים כמו 'מובייל' ו'ג'קוזי' [שנדונו באותה הישיבה] נדרשות מילים חדשות, לאינטגריטי יש במקורותינו כמה וכמה מילים שיכולות להתאים, וכל חידוש יהיה מיותר לחלוטין" (ישיבה רלה, אייר תשנ"ז). ואכן העברית עשירה במילים ובביטויים בשדה היושר, כגון יַשְׁרוּת, יְשִׁירוּת, כֵּנוּת, נְקִיּוּת דַּעַת, וכן הביטוי "פיו ולבו שווים".

בדיון במליאת האקדמיה על חלופה עברית ל־accountability טען ארי אבנר עליו השלום שהגוון המיוחד של accountability קיים רק באנגלית ולא בשפות אחרות, ועל כן התנגד לחידוש מילה עברית ותמך בקביעת צירוף שבסיסו **אחריות**. הסופר אהרן אמיר ז"ל קרא גם הוא באותו דיון "לשים סייג להתאנגלזות הזאת". סופו של הדיון הוליד את הצירוף **אחריות דיווח** המשקף את ההגדרה 'עקרון אחריות השולטים וחובתם למסור דין וחשבון לנשלטים'. כיום מהלכת יותר ויותר המילה **אחריותיות**. מחדשה הוא ככל הנראה משה נגבי. לטענתו, מהות המונח אינה רק אחריות המלְווה במתן דין וחשבון אלא "התביעה הפעילה של הנשלטים להסקת מסקנות ולפיתוח כלים דמוקרטיים שיאפשרו את ליבונה ואת מיצויה של האחריות האישית של השולטים כלפי הנשלטים". השאלה אם במילה **אחריותיות** שמגובבים בה זה על זה שני צורני ההפשטה ־וּת יש כדי להביע מושג זה.

תרגומים מן הסוג הזה והתופעות שנזכרו קודם – תרגומי השאילה ויצירת מקבילות מבניות – הם חלק מתהליך של גלובליזציה לשונית, תהליך שמחזיר אותנו אל ימי מגדל בבל: "וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים" (בראשית יא, א). גם אם השפות שונות – הדברים אחדים. ואולם כידוע המציאות היא דיאלקטית ויש כוחות המושכים לכאן ולכאן, וכפי שקשה היה לנבא שהעברית תצליח להתחיות כך קשה לנבא לאן פני הדברים כיום.

אסיים בדבריו של בנימין הרשב ב"מסה על תחיית הלשון העברית" – שאפשר להכתירם במילה "איזון", שהיא לדעתי מילת המפתח בהתבוננותנו על התהליכים המתרחשים בעברית:

"תיבול טוב של טקסט עברי במילים לועזיות מסמן לקורא את החיבור אל תרבות העולם, אל הסמיוטיקה (שפת ההבנה) של העולם העכשווי ואל אינפורמציה עולמית, שבהן עוסק הטקסט. ולהפך, הגזמה בפרופורציה מאותתת זרות וסנוביות. הדיאלקטיקה של המאבק בין המתמערבים לפוריסטים הייתה לברכה ללשון העברית והובילה להמרת ביטויים רבים כאלה במילים משורש עברי: קולטורה הפכה לתרבות, קומוניקציה לתקשורת, וכולי. ובמקום המילים שהומרו באו מילים 'לועזיות' חדשות ומושגים חדשים. זו הייתה פתיחותן הקוסמופוליטית – והרקע היידישאי והרוסי – של העלייה השנייה והשלישית, פתיחות שבנתה לנו מדינה מודרנית, בעלת אוניברסיטאות, סמיוטיקה וחיל אוויר" (אלפיים 2, תש"ן).

קורס לכותבי ערכים בוויקימילון

המשך מעמוד 1

קול קורא שפורסם בדצמבר 2014 הניב מאות פניות של מתעניינים שביקשו להירשם לקורס. מתוכם נבחרו 14 אנשים. ביום ה' בשבט תשע"ה (25 בינואר 2015) נפתח קורס בן עשרה מפגשים במשרדי ויקימדיה ישראל בתל־אביב. כמחצית מן הפגישות יוחדו להרצאות של **רונית גדיש**, המזכירה המדעית של האקדמיה, על מכלול הסוגיות הכרוכות במלאכת המילונאות, ובהן סוגי מילונים ותוכנם, מהו ערך מילוני, חלוקת הערך למשמעיו, דרכי ההגדרה המילונית, דוגמאות השימוש, הדקדוק והתקן במילון. ההרצאות לוו במצגות, בתרגילים ובקריאת מאמרים. הרצאות נוספות של רונית גדיש עסקו בהיכרות עם מפעלי האקדמיה ובסוגיות בעריכת לשון בתחום הניסוח, הפיסוק והכתיב. מתנדבי ויקימדיה הוותיקים לימדו את מיומנויות הכתיבה במיזמי "ויקי" והנחו את המשתלמים בסדנאות כתיבת הערכים. עוד הוצגו לפני המשתלמים העקרונות של ידע חופשי, קהילות וירטואליות וזכויות יוצרים. לאורך הקורס קיבלו המשתלמים משוב פרטני על הערכים שכתבו ממנחי הקורס מטעם ויקימדיה ומטעם האקדמיה.

מפגש הסיום של הקורס היה בערב העיון "מילים ומילונים" שהתקיים בבית האקדמיה ביום ח' באייר תשע"ה (27 באפריל 2015). בראשית הערב הענקו **מיכל לסטר** מנכ"לית ויקימדיה ישראל, **חן דוידי־אלמוג** שניהלה את הקורס מטעם ויקימדיה ורונית גדיש תעודות סיום למשתלמים ותעודות הוקרה למתנדבי ויקימילון הוותיקים שליוו את הקורס – **נעם כחלון**, **עמרי פרבר** ו**ראובן מילס**.

הפעילות כולה נעשתה בהתנדבות, באווירה נעימה ומתוך שיתוף פעולה פורה. בעתיד מתוכננים קורסים נוספים במתכונת דומה.

תקנון בית הספר למל, אייר תרל"ח (מאי 1878)

בשנת תרט"ז (1856) נוסד בירושלים בית הספר על שם האציל שמעון אדלר למל, שנפטר בווינה כעשר שנים קודם לכן. בית הספר שכן סמוך לרחוב השלשלת שבעיר העתיקה 50 שנה בערך, ובשנת תרס"ג (1903) עבר למשכן קבע מחוץ לחומות, ברחוב ישעיהו. לפני 101 שנה, בחורף תרע"ד (1914), עמד בית הספר במוקד "מלחמת השפות" שהתחוללה בין השאר סביב שפת ההוראה במוסד.

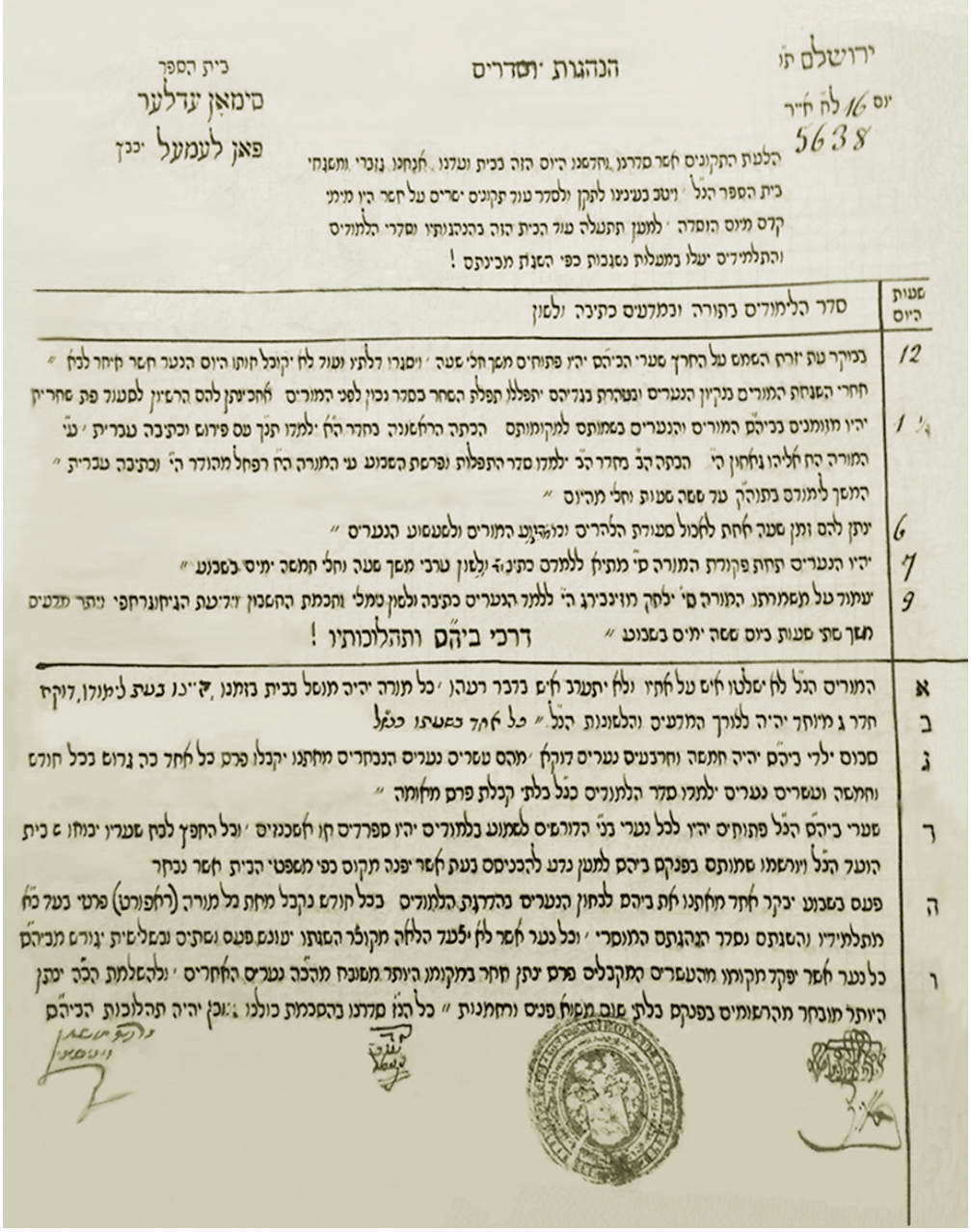

ירושלם תו"
יום 16 לח' אייר
5638

הנהגות וסדרים

בית הספר
ס'מאָן עדלער
פאַן לעמעל יבנ"ץ

הלנת התקונים אשר סדרנו, וחדשנו היום הזה בבית ושלנו, תזכנו, נזכרי ומשנחי
בית הספר הנ"ל, ויטב בעינינו לתקן ולסדר עוד תקונים ישרים על אשר היו מימי
קדם מיום הוסדה, למען תתעלה עוד הבית הזה בהנהגותיו וסדרי הלמודים
והתלמידים ישלו במעלות נשגבות כפי השגת מביניהם!

שעות היום	סדר הלימודים בתורה ובמדעים בתיבה ולשון
12	בכיקר שת יזרח השמש על החרך שערי הבי"ס יהיו פתוחים משך חלי שעה, ויסגרו דלתיו ועוד לא יקובל אותו היום הנער אשר אחר לבא.
	אחרי השגחת המורים בנקיון הנערים ובטהרת בגדיהם יתפללו תפלת השחר בסדר נכון לפני המורים אחר שיתן להם הרשיון לפעול פה. אחרי
1	יהיו מזומנים בביה"ס המורים והנערים בשמותם למקומותם הכתה הראשונה בחדר הא' למדו תנך טס פירוש וכתיבה עברית, עלי
	המורה הח' אליהו נחמן הי' הכתה הב' בחדר הב' למדו סדר התפלות ופרשת השבוע עי המורה הר' רפאל מהודר הי' וכתיבה עברית.
	המשך לימודם בתורה על שה שעות ואחי מהיום.
6	יתן להם זמן שעה אחת לאכול סעודת הצהרים ובמקום המורים ולשעשוע הנערים.
7	יהיו הנערים תחת פקודת המורה פי' מתיק ללמדם כתיבה ולשון ערבי משך שעה אחי חמשה ימים בשבוע.
9	עמוד על משמרתנו המורה פי' יאלוף מזינבירג הי' ללמד הנערים כתיבה ולשון גרמני וחכמת החשבון ודיעת הגיאוגרפיה. ויתר מדעים
	משך שתי שעות ביום ששה ימים בשבוע. דרכי ביה"ס ותהלוכותיו!
א	המורים הנ"ל לא ישלטו איש על אחיו ולא יתערב איש בדבר רעהו, כל תורה יהיה מונחל בבית בזמנו, ז"א נא בעת לימודו, ויקיר
ב	אחד ג מיוחד יהיה לעורך המדעים והלשונות הנ"ל. כל אחד בשעתו בכלל
ג	סכום ילדי ביה"ס יהיה חמשה וחמשים נערים ויקר, מהם עשרים נערים הנבחרים מאתנו יקבלו פרס. כל אחד כה גדול בכל חודש
	וחמשה ועשרים נערים ילמדו סדר הלמודים כנ"ל בלתי קבלת פרס מלומה.
ד	שערי ביה"ס הנ"ל פתוחים יהיו לכל נערי בני' הורים לשמוע בלמודים יהיו ספרים אז לשכנגים, וכל החפץ לבא שערין ומאז ב בית
	הועד הנ"ל ויורשמו שמותם בפנקס ביה"ס למען נדע להכניסם בעת אשר יפנה מקום כפי משפטי הבית אשר נבחר
ה	פעם בשבוע יבקר אחד מאתנו את ביה"ס לבחון הנערים בהתקדמת הלמודים בכל חודש נקבל מאת כל מורה (רחפורט) פרטי בעל כח
	מתלמידיו והשגתם בסדר הנהגתם המוסרי, וכל נער אשר לא ילמד הלאה מקומו אשר השגתו עונש פעם ושתים ובשלישית יגורש מביה"ס
ו	כל נער אשר יפקד מקומו מהעשרים המקבלים פרס יתן אחר במקומו היותר משובח מהכה נערים אחרים, ולהשלמת הכה יתן
	היותר מובחר מהרשומים בפנקס בלתי שום מקום פנים וחמנות. כל הנ"ל סדרנו בהסכמת כולנו, וכן יהיה תהלוכות ביה"ס

באדיבות הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי

את התעודה שלפנינו כתבו בט"ז באייר תרל"ח (1878) "גזברי ומשגיחי בית הספר", ומטרתה "לתקן ולסדר עוד תקונים ישרים על אשר היו מימי קדם מיום הוסדה, למען תתעלה עוד הבית הזה בהנהגותיו". היא נשלחה לוועד הקהילה היהודית בווינה, שהיה ממונה על בית הספר מטעם משפחת למל, ושמורה כיום בארכיון הקהילה המצוי בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בגבעת רם בירושלים (סימול התיק: A/W 376a).

מן המסמך עולה שרוב שעות הלימודים – מהבוקר ("עת יזרח השמש על הארץ") ועד ההפסקה שאורכה שעה אחת ("לאכול סעודת הצהרים ולמרגוע המורים ולשעשוע הנערים") – הוקדשו ללימוד תנ"ך, תפילה ופרשת השבוע, וכן לכתיבה עברית.

בהמשך היום למדו התלמידים ערבית וכן חשבון, גאוגרפיה, מדעים ו"לשון נימצי" (גרמנית, על פי כינוי הגרמנים בשפה הרוסית) – ולכל המקצועות הללו הוקדשו שלוש שעות וחצי.

יושם לב שהשעות הרשומות בתקנון הן על פי "שעון ארץ ישראל" שנהג בירושלים באותה תקופה: השעה 12 היא שעת הזריחה בבוקר, והשעה 6 מסמנת את חצות היום.

החתום מימין הוא הראשון לציון הרב מאיר רפאל פאניז'יל, ומשמאל – הרב משה בנבנישתי. החותמת העגולה היא חותמת בית הספר, הכוללת את סמל האצולה של שמעון למל.

העורך: יעקב עציון ● סדר והפקה: אורית טפרברג
האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים 900320 ● טלפון: 02-6493555, פקס: 02-5617065
דואר אלקטרוני: ivrit@hebrew-academy.org.il ● במרשתת: http://hebrew-academy.huji.ac.il